

Edebî Seleflerle Diyalog: *Benden Önce Bir Başkası*

ARŞ. GÖR. AHMET DURAN ARSLAN*

Nurdan Gürbilek'in yazılarında sık sık gönderme yapılan isimlerin başında gelir Walter Benjamin ve Orhan Koçak. Yazar, bu iki ismin deneme ve eleştiri türlerindeki yetkinliğini metinlerinde daima vurgular. Mesela Benjamin için şöyle der: "Şeyleri derin bir bağlama yerleştiren bir üslup kurmaktan çok, tekil olanı konuşurmaya adanmıştır Benjamin denemelerini." (2016, s. 137) Ya da kuramsal çözümlemeyle denemeciliği ustaca bir araya getirdiğini düşündüğü Koçak için şunları kaydeder: "Hemen her yazısında, düşüncenin direnç kazanabilmesinin koşulunun kendi acziyle yüzleşebilmesi olduğunda ısrar etti." (s. 217) Ardından da yine Benjamin'e dönerek aktarır: "Muhtemelen hiç kimse iktidarsızlık yaşamadığı bir şeyde asla ustalaşamaz." (s. 218) İlginç olan, Gürbilek'in Benjamin ve Koçak hakkındaki bu sözlerinin kendisi için de söylenebileceğidir. Çünkü o da çoğul'un değil tekil'in, ses'in değil sessiz'in payını arar. Yoğun zihinsel mesailer neticesinde ulaştığı kuramsal analizlerini bir distilasyon ustası gibi damıtarak, incelterek yazısının içine katar ve eleştiri ile denemenin el ele tuttuğu türlerarası metinler üretir. Ayrıca -aynı Benjamin ve Koçak gibi- "kuvvetli düşünceler"e erişebilmenin yolunun acziyetle yüzleşmekten geçtiğini bilerek zihnini çelişki ya da çatışmaların üzerine sürer ve "bilinmeyen sular"ın kaçınılmaz ikilemi olan tekinsizliğe ve çekiciliğe talip olur.

Gürbilek'in, bu yazıya konu olacak *Benden Önce Bir Başkası* (2010, Metis) kitabının, hem kendinden önceki yazar ve düşüncelerle metinlerarası diyalogu sürdürmek hem de onlarla velut ve estetik bir mücadeleye girişmek niyetiyle kaleme alındığı söylenebilir. Çünkü "[y]azarlar yapıtlarının dünyaya verilmiş benzersiz yanıtlar olmasını ister." (s. 14) Kitap "Giriş", "Babalar ve Ustalar", "Büyük Tıkanma", "Tanpınar'da Hasret, Benjamin'de Dehşet", "İkizini Öldürmek", "Batı'nın Cinsiyeti" ve "Kapalı Kapıdaki Çatlak" olmak üzere toplam sekiz bölümden oluşur. Bununla birlikte eserin Kafka-Dostoyevski, Tanpınar-Benjamin ve Cemil Meriç-Peyami Safa ikilileri etrafında yoğunlaştığı ileri sürülebilir.

Kitapta ilk olarak Kafka-Dostoyevski ikilisi, "böcek" metaforu etrafında değerlendirilir. Bu metafor, aşağılanmışlığın ve ezilmişliğin temel mecazıdır. Kafka'nın *Dönüşüm* ve *Babama Mektup* kitapları merkeze alınarak toplumdan ve aileden dışlanma meselesine odaklanılır. Bu

* Muğla Sıtkı Koçman Ün. Edebiyat Fak. TDE Bölümü, ahmetduranarслан@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5131-2499.
Gönderim tarihi: 04.03.2020 Kabul tarihi: 25.04.2020

bağlamda yazarın *Babama Mektup*'undan alıntılanan şu satırlar dikkat çekicidir: "Arkadan bir ayağın üzerine bastığını duyumsayarak, zorla koparıp aldığı vücudunun ön kısmını sürüye sürüye kendini yolun kenarına atmaya çalışan bir solucanı anımsatıyordum." (akt. Gürbilek, s. 33) Kafka, bu dışlanmaya karşı koyma arzusu içinde gözükmek ama. Daha çok kalabalıktan, sesten, güçten kendini soyutlamak ve kabuğuna çekilmek ister. Kin, kibir ve hırstan da uzaktır. Öte yandan Gürbilek'in belirttiği üzere, "Kafka'nın böceği, gözlerini yirminci yüzyılın başında bir pazarlamacının yatağında açmadan elli yıl kadar önce Dostoyevski'nin küçük memurlarının, yoksul üniversite öğrencilerinin, yeraltı adamlarının kâbuslarında ortaya çıkmıştı[r]." (s. 23) Ancak Dostoyevski'nin aşağılanmışlığa ve ezilmişliğe verdiği tepki Kafka'dan farklıdır. Mesela *Suç ve Ceza*'nın Marmeladov'u "[b]en alttıysam ve dışlanmışsam, ilk önce kendim kendimi aşağılamaya hazırım." (akt. Gürbilek, s. 33) der. Dostoyevski, eleştiri oklarını her şeyden önce kendine yöneltir ve dışlanmışlığının nedenini en başta kendinde arar. Bununla beraber onda kederin yanında kibir, hırs ve kin de neredeyse eşdeğer olarak görülür. Gürbilek'in vurguladığı üzere, Dostoyevski'de yeraltı, "[a]ynı anda hem bir diklenme yeri hem bir sığınak hem bir hınc mekânı[dır]." (s. 51)

Kitapta odağa alınan ikinci ikili, Tanpınar-Benjamin'dir. Tanpınar, "hayallerinin büyüklüğüyle imkânlarının darlığı arasında sıkışmış" (s. 78) bir yazar olarak tanımlanır. Burada akıllara hemen yazarın şu meşhur cümlesi gelir: "Türkiye evlâtlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olma imkânını vermiyor." (akt. Gürbilek, s. 87) "[İ]syân içermeyen bir keder duygusuyla" (s. 135) dile getirilen bu sözlere rağmen Tanpınar, arayışını sürdürmüş ve yaşamı boyunca "hâl-mazi-istikbal zinciri"ni inşa etmek için çabalamıştır. Eserde açıklandığı üzere, Tanpınar'ı Benjamin'e yaklaştıran ise, bu kültürel süreklilik düşüncesi ve "kayıp estetiği"dir. İkisi de rüyayı, geçmiş, hafızayı önemser ve yitirileni sanatın gücüyle geri çağırmaya çabalar. Ancak Tanpınar kültürel süreklilik düşüncesiyle ulaşmaya çalıştığı "büyük resim"de huzuru, terakkiyi görürken Benjamin daha ihtiyatlı ve şüpheli davranır. Gürbilek'in gösterdiği üzere, "Benjamin geçmiş sorununa ulusal değil, sınıfsal açıdan bakar." (s. 129) Çünkü ona göre, "kültürel zenginlikler, hiç istisnasız, dehşet duygusuna kapılmadan düşünülemez bir kökene sahiptir. Varlıklarını sadece onları yaratan büyük dehaların çabalarına değil, aynı zamanda o çağda yaşamış adı sanı bilinmeyen insanların katlandığı külfetlere de borçludurlar. Hiçbir kültür ürünü yoktur ki aynı zamanda bir barbarlık belgesi olmasın." (s. 126-127) Bu yüzden Tanpınar'ın "istikrar" gördüğü ve "hasret" ile yaklaştığı "süreklilik fikri"nde Benjamin biraz da "dehşet"i görür.

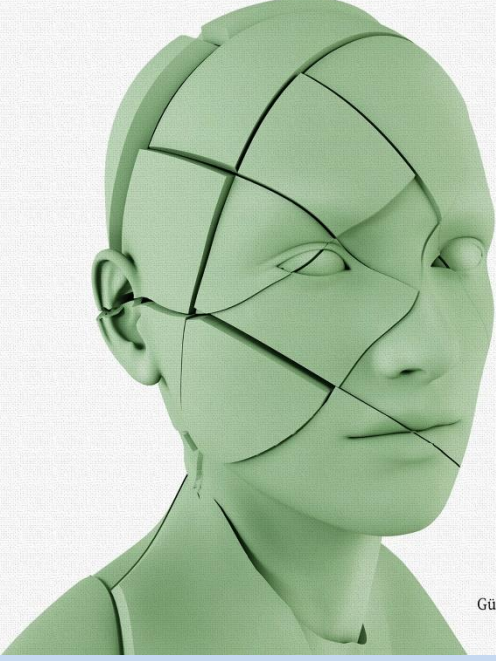
Cemil Meriç-Peyami Safa ikilisi, kitapta incelenen son ikili olarak dikkat çeker. Bu iki yazarın genel olarak Doğu-Batı ilişkisi bağlamında mukayese edildiğini söylemek mümkündür. Konuya teorik zemin sağlamak için ise Edward Said'in *Şarkiyatçılık* (1978) kitabına başvurulmuştur. Gürbilek'e göre, "Edward Said'in *Şarkiyatçılık*'ı çığır açıcılığını bilgiyle iktidar arasında bir suçortaklığı olduğunu gösterebilmesine borçlu[dur]. Batı 'Batı' olabilmek için kendine hükmedilebilecek bir Doğu kurmuş, tarihsel-siyasal-ekonomik koşullarca belirlenmiş bu Doğu temsilini sanki bir doğal hakikatmiş gibi dünyanın geri kalanına dayatmıştı[r]." (s. 169) Devamında yazar şunun da altını ısrarla çizer: "Kendini 'Batı' olarak ayrıştıran yerin dünyanın geri kalanı hakkında oluşturduğu öğretisi, inanç ve klişeler toplamı olan Şarkiyatçılık sömürgecilik,

emperyalizm ve ekonomik sömürüyle yakından ilişkili[dir].” (s. 169) Kitapta Cemil Meriç ve Peyami Safa’yı bir araya getiren, onların mukayeseli ele alınmasına sebep olan da, yine bu “Doğu-Batı meselesi”dir. İki de ülkenin kurtuluşunun bir sentezden, tabiri caizse Doğu ile Batı’nın potansiyel bir evliliğinden geçtiğine inanmaktadır. Elbette her ikisi de -cinsiyetlere atfedilen güç ilişkilerini gözeterek- erkekliği Doğu’ya, dişiliği Batı’ya yakıştırır. Meriç, ilk başta Asya’nın yaşlı aklı ile Avrupa’nın bakir fikirleri arasında öngörülen bu evliliği onaylar. Ancak geçen zamanla birlikte “taklit, intihâl ve tercüme” dışında bir gelişme olmadığını görünce, Doğu’yu genç metresi karşısında zaafa düşmüş bir “ihtiyar âşık”a benzetir. Safa’da ise Doğu-Batı ilişkisi, değişim ve devinimden uzaktır; daha düz ve sabit bir şekilde seyrederek. Gürbilek’in ifade ettiği üzere, “Peyami Safa romanlarını Doğu-Batı sentezinin emrine vermiştir; ama burada esas amaç bir sentezi savunmaktan çok, sentezin zayıf düşmüş eril Doğu’sunu kalkındırmaktır. Safa’nın hep aynı kalıbı izleyen ‘sentez’ romanlarında Batılılaşmayla birlikte kudretini yitiren yerli oğul Batılılaşmış kadının hayranlığını kazanarak yitirdiği itibarını geri alır.” (s. 182) Burada Meriç-Safa ikilisi üzerinden asıl gösterilmeye çalışılan, sahada kaybedilen iktidarın metinsel düzlemde yeniden kazanılma çabasıdır.

Benden Önce Bir Başkası, düşünce ve kültür dünyasının önemli isimleriyle girdiği diyaloglar ve neticesindeki velut tartışmalar itibarıyla dikkat çekici bir eserdir. Kafka’nın Dostoyevski’yle, Tanpınar’ın Benjamin’le ve Cemil Meriç’in Peyami Safa’yla mukayeseli olarak okunması ise kitaba özgünlük katan temel hususların başında gelir.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

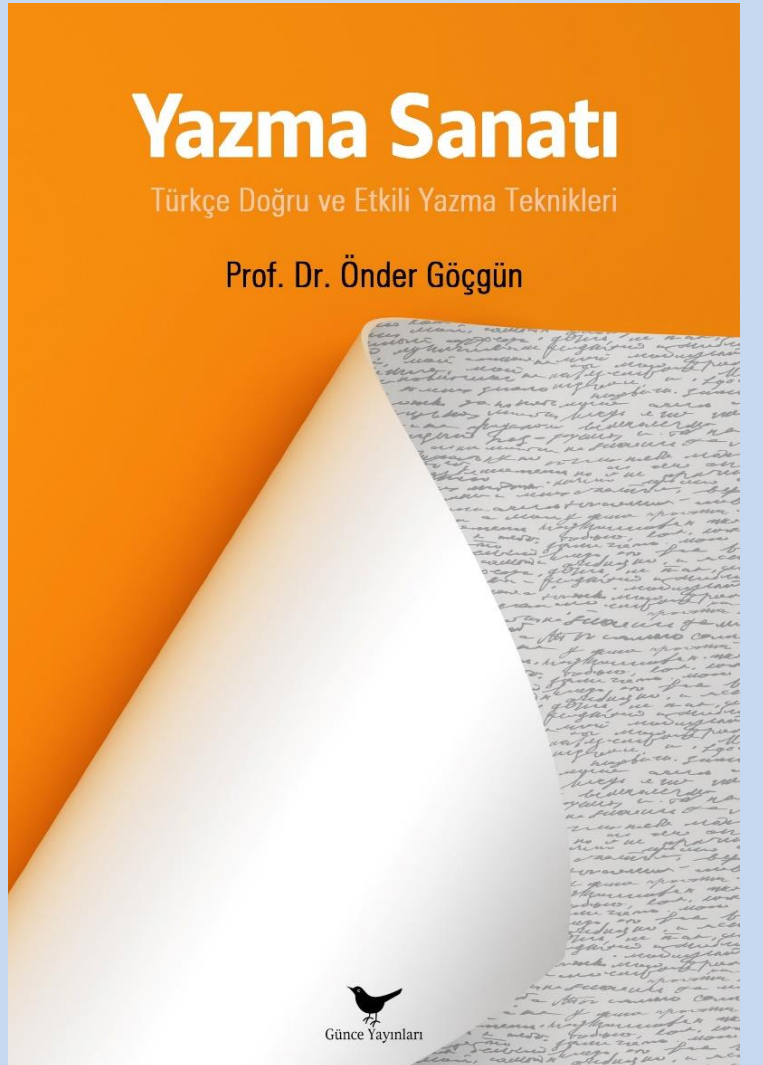

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları